

KAZALO ONOGA ŠTO JE VAŽNO
A ŠTO SADRŽI OVAJ DIJALOG O LJUBAVI¹

A

Prigodci, koji slijede ljubavne osjećaje, koji su	26a&b
Stabla, trima božanskim stvarima teže	17a
Ljubavnici, zašto neki kad motre lik ljubljene, ne čute radost, nego muku	19a
Ljubavnik, kako se pretvara u ljubljenu	21b
Ljubavnik, ako mu ljubljena ne uzvraća ljubav, kako ga ljubav može preobraziti u ljubljenu	22b
Ljubavnik, kojeg se puta mora držati da mu ljubljena uzvratiljubav	22b
Ljubav, prema Orfeju, što je	2b
Ljubav, zašto Platon reče da nije Bog	2b
Ljubav, kako je Platon mislio da je Bog, i da nije Bog	2b
Ljubav, Platon ju je smatrao demonom	3a
Ljubav, kako je čuvstvo naše moći počude	4a
Ljubav, zašto u nama ne proizlazi iz inteligencija koje su božanske	4a
Ljubav božanska, kako je prije Bog nego demon	5a
Ljubavi, koliko vrsta ih ima	6a
Ljubavi pojedinačne, kako se može prepoznati izviru li iz nebeske i opće Venere	6a
Ljubav, prema Heroteju, što je	7a
Ljubav se može promatrati na dva načina	8b
Ljubav je želja za besmrtnošću	9a
Ljubav, gdje joj je podrijetlo i početak	9b
Ljubav, u kojem je svijetu rođena	10b
Ljubav, kako nastaje iz obilja i oskudice	11a
Ljubav, kako je moguće da postoji izvan umne ljubavi	11b

Ljubav umna, zašto nas ne može uvijek odvući od nižih ka nebeskim i božanskim vrlinama	11b
Ljubav, kako uživa u ljepoti	13b
Ljubav, koliko je ima vrsta	14b
Ljubav prirodna, postoji li	16b
Ljubav, ima li je u elementima	16a
Ljubav, ima li je u stablima i biljkama	17a
Ljubav ljudska, može li biti bez iskre neobuzdane pohote	19b
Ljubav prema svojoj vlastitoj biti bje uzrok zbog kojega Bog stvori svijet	38a
Ljubav, kako se dijeli na prijateljsku i putenu	23a
Ljubav u demonima, koja je	29b
Ljubav demona, tri vrste	29b
Ljubav, nalazi li se u nebeskim tijelima	32a
Ljubav, koja se nalazi u božanskim inteligencijama, koja je	35b
Ljubav inteligencija koju gaje prema Bogu veća je od one koju gaje prema samima sebi	36b
Ljubav Božja, koja je	36b
Ljubav Božja, veća je od svih drugih ljubavi	36b
Ljubav, veća je u Bogu nego u bilo kojoj stvari koju je stvorio	37b
Anaksagora je smatrao da postoje tri svijeta	10a
Duša naša, može primiti svaki oblik	22a

C

Uzroci ljubavi, koji su	20b
Pomirenje između peripatetika i platonika o ljubavi	15a
Čulna žudnja demona nije ni velika ni nejasna kao naša	4a
Uvjeta ljubavi, dva su	19b
Tijela nebeska, kojim učincima djeluju, po kojima se razumije njihova ljubav	32b
Stvari, zašto ih je Kralj nebeski stvorio u različitim i nejednakim stupnjevima	7a
Bića, zašto ih ima zlih i opakih	7b
Stvaranje koje su filozofi spoznali	8b

¹ Kao i u kazalu prethodnog *Dijaloga*, i ovdje su ispravljene očite omaške u numeraciji.

	D		N	
Demoni posjeduju zrak	3b		Priroda anđela, zajednička im je	36a
Demoni, ima ih dvije vrste	4b			
Demoni, ima li ih dobrih i loših, bilo je predmet velikog spora među filozofima svijeta	4b		O	
Demoni, zašto svi nisu ljubavni	6a		Mržnja, u Bogu se ne može zametnuti	37b
Demoni, Plotin i Proklo smatrahu ih proizvodom svemirske duše	7a		Predmet, nijedan nikad nije naden bez svoje prirodne moći	2a
Demoni, u kojem su redu među sobom	31a		Predmeti, kad ih se promatra prema tome je li ih stvorio njihov prirodni ili natprirodni činitelj, mogu biti bez svojih prirodnih moći	2a
Želja, što je	14a		Djelovanje, prvo i posljednje naše duše, umno je promatranje našeg višnjeg dobra	11b
Razlika između ljubavi svemira i Svetoga Duha, koja je	8a			
Razlika između ljubavi i prijateljstva, koja je	23b		P	
Razlika između božanskog zanosa i ludila, koja je	18b		Strasti žalosti, ili patnje su četiri	27b
Dvije stvari treba znati o elementima da bi se spoznala njihova ljubav	16a		Osobe, što po ljubavi ostaviše za sobom vječnu slavu, koje su	27b
	E		Užitak, što je	12b
Učinci ljubavi, koji su	24a		Užitak, zašto su neki vjerovali da je višnje dobro	12a
Ekstaza, što je	25a		Užitak, zašto su neki vjerovali da je naše najgore zlo	12b
	F		Užitak, kako se tumači da je zlo	12b
Zanos božanski, što je	18b		Užitak, koji je njegov subjekt	13a
	G		Platonici su smatrali da svako naše vladanje, i sva naša čuvstva, ovise o demonima	3b
Ljubomora, što je	26a		Moći, četiri u čovjeku, različite po načinima	17b
	H		Moć, požudna, je li podložnija ekstazi od moći poimanja	25b
Ljudi, pojedinačni, imaju li svoju pojedinačnu ljubav od pojedinačnih demona ili ne	5b		R	
	I		Razum viši i niži, i razumna i čulna žudnja	17b
Bog, voli li stvari prema istom redu ili ne	37a		S	
Utjecaj svakog planeta	32b & 34a		Znaci po kojima se užitak ili bol mogu prepoznati u ljubavniku	27b
Inteligencije, uzrok su naše ljubavi posredstvom demona	4a		Znaci po kojima ljubavnik može prepoznati uzvraća li mu ljubljena ljubav	22b
Inteligencije, vole li se međusobno, i kako to možemo znati	36a		Znaci po kojima se prepoznaje ljubav svemira	9a
Zavist, što je	27a		Duh Sveti, kako je stvorio stvari	8a
	L			
Hvale ljubavi, koje su	38b			

Venera prva i druga, koje su
Sjedinjenje ljubavno, što je

5b

24b

Svrha kazala

DIJALOG O LJUBAVI

Cvijete Zuzorićeve i Mare Gundulićeve

CVIJETA: Da sam znala da se ustadoste tako rano, prelatka moja Gundulice, i ja bih se bila ustala da uz Vas budem i s Vama uživam u rosnoj i mladoj zori; jer jedinu nam svježinu u ovo tako vruće doba širi slatko i blago svitanje; no, kad htjedoste sami uživati sve dobro, ostade mi samo zavidjeti Vam na tome.

MARA: Ne želim da mi zavidite na takvu malu dobru, o moja lijepa i ljubazna Cvijeto, jer ni u kojem dobru ne mogu posve uživati ako Vas ne vidim; no, vjerujte mi u ime ljubavi što je gajim prema Vama, da sam znala da ste tako raspoloženi, ništa mi jutros ne bi bilo draže nego imati Vas u svome društvu.

CVIJETA: Naravno da Vam vjerujem, jer nimalo ne sumnjam u Vašu ljubav.

MARA: Ako se u moju ljubav prema Vama tako pouzdajete, zborite mi, molim Vas, o ljubavi, kako jučer obećaste.

CVIJETA: Što Vam jučer obećah sad neću iznevjeriti koliko mi god bude moguće, jer moju dušu ništa toliko ne zadovoljava kao ispunjenje Vaše preljubazne želje.

MARA: Kad se u ljubaznosti i udvornosti Vašoj spremate govoriti mi o ljubavi ono što od Vas želim čuti, podimo, ako Vam se tako sviđa, pod onu lijepu hrid kraj bistra potoka, gdje jučer zborismo o ljepoti, o kojoj zaključismo da se u Vama savršeno zrcali; jer ako je ljubav sita bivajući među lijepim stvarima (kako kaže božanstveni Platon u *Gozbi*), a Vi ste među lijepim ženama najljepša i najvedrija na svijetu, mogu vjerovati da se u Vašim čistim grudima ona hrani i raste; štoviše, budući da, kako reče taj filozof, ljubav nastanjuje cvjetna i mirisna mjesta, Vi, koja se zovete Cvijetom ljepote i kojoj ime odgovara prirodi, bit ćete doista ona odaja u kojoj ljubav drži svoje kraljevsko žezlo. Pa kad ste, dakle, takvi, kao što

vjeruje svatko tko Vas vidi, tko bi bolje od Vas mogao i morao zboriti o ljubavi?

CVIJETA: Molim Vas, ne govorite dalje jer svatko zna razlog koji Vas nagoni da trošite te ljubazne riječi u moju hvalu.

MARA: To što Vama kažem slobodno bih rekla cijelom svijetu jer je pod Vašom smrtnom ljuskom sakrivena čista i božanska duša. No, možda slijepi svijet ne poznaje i ne vidi njezin tako divan sjaj, jer predmet jamačno ne odgovara moći.

CVIJETA: Slobodno to možete reći jer želimo li zboriti o ljubavi valja nam koristiti riječi što iz ljubavi proizlaze. No, ostavimo to po strani i vratimo se našem naumu; jučer odlučismo kako u ovom našem drugom zbornju želimo o ljubavi govoriti, i reći što je ona, a gotovo u zadnjem dijelu našeg prvog zbornja podijelismo je. Danas, prije nego što dodemo do njezinih podjela, želim Vam reći što je ona.

MARA: Ne, recite najprije ima li je na svijetu, kao što za ljepotu učiniste.

CVIJETA: U ovom dijalogu o ljubavi to neću učiniti, jer jučer pokazasmo da je ljepota u prirodi i da ona nije htjela biti lišena tako nebeskog i božanskog ureda, a kako je ljubav čuvstvo, i moć koja samo teži ljepoti i želi je, nužno će i ona biti u prirodi, jer još nikad nije bilo predmeta lišenog vlastite moći, ili prirodnog čuvstva.

MARA: Bi li to, dakle, značilo da, kad u prirodi ne bi bilo boje ni apstraktnih supstancija, koje su predmeti – prva moći vida, a druga inteligibilne moći – nužno ne bi bilo ni njih kao moći koje streme predmetu? I slično tome, kad bi one bile u prirodi, nužno bi i moći postojale? Čudno je reći da u nedostatku moći vida i inteligibilne moći u prirodi ne bi postojale ni boja ni apstraktne supstancije.

CVIJETA: Nije to čudno: jer kad bismo boju i te više supstancije promatrali kao pojedinačne predmete tih dviju urođenih nam moći, nema sumnje da bez njihova postojanja ne bi bilo ni moći. Jer ako priroda nikad ne stvara nešto zaludno, kako bi onda moći mogle ostati na svijetu lišene vlastitog predmeta? To priroda ne čini, jer bi ona prirodna providnost koja bi uništila predmet, uništila i moći. No, kad predmete

promatramo kako ih je njihov prirodni ili natprirodni činitelj stvorio, moguće je da ih lišavamo prirodnih moći. Kad bi, primjerice, posve nestao vid u životinja, boja bi ostala u onoj njihovoj posebnoj prirodi kakvu im je pri postanku dao njihov prirodni činitelj. Sad, ako smo u našem prvom zbornju sigurno pokazale da ljepota jest u prirodi i da je ona pojedinačni predmet ljubavi, štoviše, da se ona rada iz želje za lijepim stvarima (kako kaže božanski Platon u *Gozbi*), onda nužno moramo pretpostaviti da je i ljubav u prirodi. I ne mislim da u to netko može posumnjati, osim Protagore koji je jedini zanijekao ljepotu u svijetu.

MARA: Sad mi recite, ako Vam je moguće, što je ta ljubav koju mnogi glasoviti muževi toliko slave i uzvišuju?

CVIJETA: Reći ću Vam. Drevni Orfej, koji za ljubav svojoj toliko voljenoj Euridiki side u pakao da izmoli milost kako bi vratio u život onu čiju je smrt na zemlji oplakivao tako gorko u svojim slatkim i žalobnim stihovima, slijedeći mudrost Hermesa Trismegista, koji je bio kralj svećenika u Egiptu, reče da je ljubav veliki Bog, jer je vidio da je štuka i časte jednako ljudi kao i bogovi, zbog dobroga koje je svatko putem ljubavi postizao.

MARA: No, zašto Platon reče da ljubav nije Bog?

CVIJETA: Reći ću Vam, ali trebate najprije znati da Platon u svojoj *Gozbi*, govoreći o ljubavi, pokazuje da u njoj ima dva mišljenja: jedno, da je ona Bog, i u tome je htio slijediti mišljenje drevnog Hesioda i Parmenida pitagorejca koji smatrahu da je ona doista Bog, kao što mišljahu i Orfej i Hermes Trismegist, koji ne samo da smatrahu ljubav nekim Bogom, nego onim velikim Bogom najstarijim od svih bogova, koji je jedini bio prije kaosa na svijetu, i koji je poslije sveo sve stvari na bitak te im podario njihov ured; zato rekoše da je ljubav početak iz kojega je u kaosu nastala žudnja za uredom, i čini mi se da su pod sjenom tih riječi oni zamislili ovo stvaranje svijeta, koje je naš Mojsije opisao u svojoj *Knjizi Postanka*, kad reče da je Duh Božji (koji je za nas kršćane ljubav) lebdio nad vodom, koja je, prema nekima, prvotna tvar. Pa iako je poslije Platon na rečenom mjestu u *Gozbi* odbacio to mišljenje rekavši da ljubav nije Bog, nego demon između bogova i ljudi, to ipak ne proturječi njegovu prvom mišljenju, ako dobro

razmislimo; jer ako ljubav smatramo čuvstvom ili željom za lijepim stvarima, razumno se može vjerovati da ona nije Bog; jer su bogovi savršeni i blaženi i njihovoj želji ne nedostaje ljepota poželjnih stvari, a u nama se svaka želja rada, kako tu dobro promišlja Platon, zbog nedostatka željene stvari. Stoga na taj način promatrana ljubav kod Platona na rečenom mjestu, doista nije bila Bog. No, ako se ljubav promatra kao uživanje ili poraba lijepih stvari, doista je dostojna zvati se Bogom nad bogovima, jer ni jedan od bogova nije nikad mogao uživati svoje vječno dobro bez velike ljubavi.

MARA: Oni što smatrahu ljubav Bogom, nisu, dakle, mogli znati što je ona, jer za Boga nema odredbe, kako čujem od svoga muža.

CVIJETA: Istina je; no, koliko je to mogao razabrati naš um, rekoše da je ljubav ona prva žudnja skrivena u kaosu, žudnja za savršenstvom i jasnim redom stvari; tim više smatrahu da je ona prvi uzrok po kojem su sve stvorene stvari primile svoj prirodni ures.

MARA: To je u redu; no, kako je Platon zaključio da je ljubav demon, kad je ona čuvstvo naše moći požude?

CVIJETA: Treba najprije reći da su platonici jednako čvrsto vjerovali kako u postojanje demona, tako i u ljubav kao jednog od njih; i govorahu da ti demoni vladaju zrakom, a kako se taj element smatra savršenijim od naših tijela prožetih dušom, s pravom zaključise da je još ukrašen supstancijama savršenijim od naših, i to onima između naše ljudske prirode i božanske, kakvi su demoni; i kako su oni podređeni višim i božanskim supstancijama, tako smo mi podređeni njima. Štoviše, govorahu i da svako vladanje i sva naša čuvstva o njima ovise, pa nije čudo ako katkad činimo stvari koje su iznad naše prirodne moći, kao što pomoću magijskog umijeća neki uistinu čine čudesne i nevjerovatne stvari, jer nas demoni tome uče. Jednako tako neke životinje koje su nam podređene ponekad čine čudesne stvari kad ih mi, koji smo im nadređeni kao razumne životinje, dobro uvježbamo. Kažem, dakle, da se ta ljubav, koju Platon zove demonom, zove ljubavlju po tome što pobuđuje našu moć požude za lijepim ili za dobrim, a demonom po tome što utiskuje i unosi iz viših i božanskih supstancija sliku lijepog i dobrog u našu dušu; i to

ne čudi, jer budući da prirodno naginjemo želji za lijepim i dobrim, jednako kao što je umijeće podčinjeno prirodi, priroda je podčinjena razumnoj supstanciji koja je vodi prema dobrom i lijepom; i tu supstanciju, koja našu prirodu vodi, platonici zovu ljubavlju, što je žudnja po kojoj svatko od nas želi lijepo i dobro; a tako kaže blaženi Platon u *Gozbi*. Pitate me je li ljubav čuvstvo naše moći požude. Kažem Vam da ona jest čuvstvo naše prirodne moći, ali to ne znači da ne proizlazi iz našeg demona zvanog ljubav kao iz vanjskog pokretača, kao što je moguće da se užareni ugljen užga, ne po svojoj prirodi, nego po prirodi vatre, a svejednako kažemo da se užareni ugljen prirodno užgao. I u pravu smo kad tako tvrdimo, jer ako je ljepota utjecaj ili sjaj božanskog lica, čini se da nužno njezina moć ili čuvstvo moraju proizlaziti iz neke božanske supstancije; drukčije moć ne bi odgovarala predmetu.

MARA: Zašto, pak, ne proizlazi iz inteligencija koje su više i božanske?

CVIJETA: Znati li zašto? Budući da je ljubav sredstvo između nas smrtnika i božanskih i besmrtnih supstancija, ona ne može biti nego takve prirode po kojoj će u obje krajnosti sudjelovati, to jest s bogovima u besmrtnosti, a s ljudima u trpljenju; još su platonici vjerovali da su demoni žrdni i da sudjeluju u našoj čulnoj moći, ali da njihova čulna žudnja nije tako velika i nejasna kao naša, jer su njihove duše smatrali manje podčinjenima tijelu od ljudskih. Pa budući da je tako kako nas platonici uče (a njihovo je učenje gotovo nepogrešivo), ljubav mora proizlaziti iz one supstancije koja sudjeluje i u nama i u bogovima; a bogove, odnosno inteligencije, odvaja, jer su udaljenije od nas, štoviše, na drugom su kraju; i zato one ne mogu biti uzrokom našeg čuvstva kojim želimo lijepo.

MARA: Ali zašto mu ne mogu biti uzrokom putem demona?

CVIJETA: Kažem da se to ne poriče; znamo da oni darovi u kojima čovjek sudjeluje (sedam ih je kod Marsilija Ficina) najprije dolaze od Kralja nebeskog putem blaženih duhova, a zatim preko demona; tako i dar ljubavi najprije utisne u inteligenciju, koja pokreće sferu Venere, a ona u demone, koje platonici zovu Venerinim; a oni ih zatim nama smrtnicima

utiskuju. No, sada govorimo o onim supstancijama koje su nam bliže, poznatije i nisu sveopće; kao što su demoni, među kojima je ljubav.

MARA: Čula sam da postoje dvije vrste demona; jedni su dobri, i Grci su ih nazivali kalodemonima, to jest dobrim demonima; druga je vrsta zla, i ti su nazvani kakademonima, to jest zlim demonima. Koje je vrste, dakle, od te dvije, ljubav?

CVIJETA: Reći ću Vam. Pitanje dobrih i zlih demona bilo je predmetom velikog spora među filozofima svijeta, a posebno među platoncima. Neki su govorili da su svi demoni dobri, i tog je mišljenja bio Numenije grčki filozof, jer je nemoguće (kako i Aristotel kaže u devetoj knjizi svoje *Metafizike*) da u izdvojene supstancije, koje su čisti um, zapadne porok ili grijeh. Drugi su mislili da su svi demoni zli, pa je tako sudio Porfirije platonik u svojoj poslanici upućenoj Anebriotemu. Mnogi drugi istinu su nalazili negdje u sredini, smatrajući neke demone zlima, a neke dobrima; tog su mišljenja bili Halkidije, Plotin, Lucije Apulej, Proklo, svi odlični platonici; i meni se to mišljenje čini najboljim, a kako nedostaci prvih stajališta nisu sada predmet našeg razgovora, mislim da protiv njih nije potrebno više ništa reći; a ako mi Bog dade te poživim, s Vama želim jednom zboriti posebno o odličnosti i veličini ljudske duše, i obećavam da ću Vam tada pokazati prirodu demona, koji nas često uče stvarima što su izvan naše prirodne sposobnosti. Sad ću nastaviti o onome što me upitašte, moja slatka Gundulice, i reći da postoje dvije vrste ljubavi: jedna koju Platon u *Gozbi* zove nebeskom i božanskom, a druga putena i prosta; božanska je ljubav ona koja priklanja naše duše ništa manje časnim nego božanskim stvarima, i po toj se božanskoj ljubavi i mi zovemo božanskima; putena je ljubav ona koja pokreće našu dušu da voli nečasne i nevrijedne stvari, i tijela prije nego duše, a ljudi su prije glupani nego mudri; tu putenu ljubav platonici smještaju među zle demone, koji uspaljuju naše duše na preljub, na blud i na druge odurne gadosti; a onu ljubav što se zove božanskom, odlični su platonici smjestili među dobre demone.

MARA: Kažete da je božanska ljubav ubrojena u dobre demone; no, ja se sjećam da sam čula od svog muža kako je Plotin platonik u petoj knjizi djela *O ljubavi* rekao da je nebe-

ska i božanska ljubav prije Bog nego demon; a tome platoniku (kako dobro znate), budući da ga smatraju najodličnijim među svim platoncima, valja vjerovati. Što mi na to kažete?

CVIJETA: Morate najprije znati da tu božanska ljubav, kad našu dušu uzdiže iz pokvarenosti tijela, zovu Bogom prema cilju kojem je uzdignutu usmjeruje; no, zovu je i demonom jer naša prirodna i bliska čuvstva nosi i vodi prema dobru o kojem svaka naša sreća ovisi; no, Plotin je smatrao, kako još i mi kršćani smatramo, da ljubav rada božanski um koji mi zovemo Svetim Duhom, a on umnom dušom po imenu prva Venera; i da ta umna duša daje život svim nižim stvarima, što kaže u rečenju knjizi o ljubavi; a taj život zove drugom Venerom; i svaku je od ove dvije užgala božanska ljubav (koju zove Bogom jer je jako uzdignuta od stvari) da bi urodila, ona prva, ljepotom sebi sličnom; a druga, ljepotom u materiji nižih stvari. Kako vidite, te dvije ljubavi u te dvije Veneru mogu radati ljepotu; jer u Bogu nije nemoguće da moć proizvede predmet, budući da njegova spoznaja nije uzrokovana stvarima, nego, kako kaže Averroës, ona uzrokuje sve stvari; dok je posve nemoguće da u nižim stvarima moć proizvede svoj predmet, jer su one među sobom različite po uzroku materije: tako kažu ti filozofi svijeta. Sad Vam u vezi s time kažem da božanska ljubav, za koju mi kažemo da je demon, a Plotin da je Bog, nije ona ista ljubav na koju misli rečeni platonik, nego je na mnogo nižem stupnju od nje; jer ova je takve prirode (kako on kaže) da se nižim stvarima ne prigiba, nego se onima koje su bitno u Kralju nebeskom uspinje: plod je svoga uma bez ikakva udjela majke, jer se na materiju nižih ne odnosi; i to imamo kod Platona. Tako je tu našu božansku ljubav, koju zovemo demonom, moguće zvati Bogom, ali u rečenom smislu.

MARA: Recite mi, molim Vas, imaju li pojedinačni ljudi svoju pojedinačnu ljubav od pojedinačnih demona, zvanih ljubavnima, ili, pak, nemaju?

CVIJETA: Reći ću Vam: kao što svemir, koji znamo kao jedinstveni, posjeduje (kao što sam Vam već više puta rekla) sveopću dušu, jednako će tako posjedovati i sveopću ljubav; jer nema bića na svijetu (kako kažu platonici) koje prirodno teži dobru, a da to čini bez velike ljubavi. Sad ono što u op-

ćenitostima spoznajemo, to u pojedinačnima posebno možemo spoznati; to jest, budući da svi pojedinačni imaju pojedinačnu dušu, tako moraju imati i pojedinačnu ljubav.

MARA: I koliko ih može biti?

CVIJETA: Broj tih ljubavi ne zna se sigurno; platonici običavaju reći da ih je koliko i naših čuvstava.

MARA: Naša su čuvstva bezbrojna, kako čujem od svoga muža da je rekao Aristotel.

CVIJETA: Ne znam Vam drugo reći, niti Vam drugo mogu dokazati osim onoga što kaže Plotin: pojedinačni ljudi imaju pojedinačnu ljubav i te pojedinačne ljubavi izviru iz nebeske i opće Venere.

MARA: Ali kako to možemo znati?

CVIJETA: Možemo; jer kako svi ljudi, a tako i životinje, prirodno teže dobru, ta želja nužno mora nastati iz nekih prvih općih principa odvojenih od stvari, koji su plod onog uzroka po kojem se sve stvorene stvari kreću, a to je ono opće dobro, koje je takvo po svojoj biti; i to poznamo jednako po prirodi kao i po mnogim drugim razlozima koje su platonici spoznali, među kojima me neki silno navode da mislim isto što i oni; a kažu najprije da se dobro želi po prirodi, i ta želja nužno proizlazi iz jednog od ova tri uzroka. Prvo iz predmeta ili vanjske pojavnosti, koja se potom našoj mašti predstavlja; ili iz zamišljanja naše duše, ili iz nekog višeg odvojenog uzroka: ne može se roditi iz vanjskog predmeta, jer je želja načelo prirode, te je njezin unutrašnji uzrok i uzrok naših djelovanja; ne može nastati iz zamišljanja naše duše, kažem, jer djelovanje po prirodi prethodi djelovanju duše. Dakle, budući da prirodno naginjemo dobru, koje je upravo predmet naše volje iz koje nastaje ljubav, nema sumnje da ta želja proizlazi iz općeg odijeljenog i duhovnog uzroka. Ako je, dakle, ljubav u nama ona prva želja kojom naša duša žudi za dobrim, nužno mora proizlaziti iz onog sveopćeg uzroka koji Plotin zove prvom Venerom ili dušom svijeta; ljubav za koju on kaže da je Bog, i ljubav ove naše duše (koju on zove miješanom) demon.

MARA: Recite mi, molim Vas, zašto svi demoni nisu ljubavni, kad Plotin reče, kako čujem od svoga muža, da ti duhovi proizlaze iz sveopće duše svijeta koja se zove majkom ljubavi?

CVIJETA: Odgovorit ću Vam: svi demoni nisu ljubavni, jer svemirska duša nije sve njih stvorila s jednakim utjecajem i snagom; oni ljubavni stvoreni su iz vrline duše kojom se želi lijepo i dobro svemira, a drugi demoni, iako ih je stvorila ta sveopća duša svijeta, ipak nisu stvoreni iz vrline duše koja želi lijepo, nego samo iz vrline po kojoj ona uređuje niže duše za porabu svemira.

MARA: Ako svaku razumnju dušu, među kojima su i demoni, stvori, prema Platonu, Kralj nebeski, kako onda ove stvara svemirska duša?

CVIJETA: Evo kako. Plotin, Proklo, i mnogi drugi platonici smatrahu da naše i druge razumne duše, kao što su demoni, stvara svemirska duša; ali Dionizije Areopagit, Origen i sveti Augustin, učeni platonici, drukčije su mislili, to jest da sva razumna bića stvara Kralj nebeski bez ikakva posredništva; to mi se drugo mišljenje čini razumnijim, ali kako ono nije predmet našeg zbora, ostavimo ga, jer drugom prilikom, ako se Bogu sviđi, obećavam da ću Vam o tome posebno zboriti. Sad ću Vam reći koliko namjera ovog predmeta traži, i budući da smo odlučile govoriti o ljubavi, neka nam ne bude čudno u tome sljediti doktrinu velikog platonika Plotina, jer mi se čini da je on o ljubavi razmatrao onako kako je bilo u Platonovu duhu.

MARA: Recite mi, dakle, je li postojalo koje drugo mišljenje o biti ljubavi?

CVIJETA: Psveti Herotej, kojega spominje Dionizije Areopagit, tvrdio je da je ljubav vrlina koja pokreće višnje vrline na skrb o nižim stvarima, i koja ih, različite po stupnju i prirodi, medusobno pomiruje; i konačno, da te niže stvari preobraća i upućuje višima, koje su božanske.

MARA: Ta je odredba vrlo nejasna; objasnite mi je, molim Vas, ako Vam je moguće.

CVIJETA: Rado ću to učiniti. No, prvo trebate znati da su sve stvari koje je stvorio Kralj nebeski stvorene u različitim i nejednakim stupnjevima, i ta različitost u njima proizlazi iz udaljenosti i blizine njihova stvaralačkog uzroka, koji je, da bi pokazao svoju veliku mudrost, htio rasporediti tako da raznolikost stvari na svijetu uvijek očituje božansku ljepotu. Budući da su sve te stvorene stvari proizašle u svom nastan-

ku iz izrazite volje Božje, a ta se moć razvija kroz ljubav, prirodno se stvari moraju usmjeriti i kretati k postizanju svog prvog uzroka; no, kako su različite i nejednake u stupnju, kao što Vam rekoh, taj se učinak u njima ne bi mogao odvijati bez velikih sukoba i nemira; zato je Božja providnost u sva bića utisnula ljubav, koja je žig i slika one prve sveopće ljubavi što više vrline pomiruje s nižima, a niže preobraća i upućuje višima.

MARA: Kažete, dakle, da sve stvorene stvari prirodno streme traženju prvog uzroka kao svog prirodnog dobra; no, kako su različite po stupnju i po prirodi, ne bi se prema njemu mogle kretati bez velikih sukoba i nemira, da ih sveopća ljubav ne pomiruje; kako onda biva da su neka bića zla i opaka, i naginju ružnoći i zlobi više nego ljepoti i dobroti, na smetnju svemiru?

CVIJETA: Odgovorit ću Vam. Ako opakost i zloba bića ne proizlazi iz sveopćeg uzroka zvanog ljubav, nužno onda moramo vjerovati da ni zlim i opakim učincima neki opći uzrok neće biti razlogom; jer mudraci kršćanske teologije kažu kako zlo nikakav izvor ili uzrok nema, nego je samo odsustvo savršenstva i prirodne dobrote stvari, i rada se iz njihove nemoći i slabosti, te nikakav djelatni uzrok nema; to s velikim marom pokazuje Dionizije Areopagit u knjizi *O božanskim imenima*, kao i sveti Augustin u djelu *Knjiga Postanka*, i to doslovno na Mojsijevim riječima: *Divisit lucem a tenebris* itd. Zato, ako su neka bića zla i opaka, i tvore učinke na smetnju svemira, to ne proizlazi iz njihova sveopćeg uzroka po kojem su, koliko jesu, dobra; jer nikad uzrok koji čini svjetlost ne može činiti i tamu; nego njihov nedostatak proizlazi iz dopuštenja i providnosti Božje da neka budu dobra, a neka zla za dobro svemira; i nema sumnje da zlo koje čine, na dobro misle činiti, jer inače ne bi bilo moguće da ikakvo zlo čine; i to je ono što Dionizije Areopagit kaže u knjizi *O božanskim imenima*, to jest, da je pri Kralju nebeskom uzrok zlu ona moć i vrлина koja izvršava dobro, u kojoj stoji providnost svemira; dakle, s pravom možemo reći s Herotejem da je ljubav duh ili vrлина koja pomiruje i ujedinjuje različitost stvari, i da svaku od njih pokreće sveopćem dobru u kojem su imale svoj prirodni početak.

MARA: A koja je razlika između ljubavi svemira i Duha Svetog?

CVIJETA: Ova: Duh je Sveti ona treća osoba po kojoj se dvije božanske osobe spajaju, a ljubav je svemira slika i žig, ili odvjetak tog božanskog Duha.

MARA: Iz Vaših riječi razabirem da je ljubav, koja je Duh Sveti, tvoriteljica stvari; a to ne kažu mudraci kršćanske teologije.

CVIJETA: Iako se za Duh Sveti ne kaže da je početak u kojem je Bog stvorio svijet, kako on bje premoćni uzrok po kojem se Božja mudrost pokrenula da svede stvari koje nisu postojale na prirodni bitak, ipak se za njega kaže da je bio uzrokom stvaranja svijeta; i budući da su sve stvari bile stvorene s ciljem da teže dobru svemira, a to je dobro ono koje ljubav očituje svim bićima, s pravom se za njega još kaže da je uzrok po kojem se svemir upravlja.

MARA: Recite mi, molim Vas: Vi kažete da ljubav svim stvorenim stvarima očituje dobro; no, ako je njezin predmet ljepota, zašto ne kažete (što bi bilo razumnije) da ona bićima očituje lijepo, a ne dobro?

CVIJETA: Reći ću Vam, ali želim da prije znate da se ljubav može promatrati na dva načina: najprije kao stanoviti učinak naše volje, čiji je predmet dobro; jer kao što naš um u razumijevanju istine uvijek stvori u sebi pojam, tako i volja želeći dobro koje joj se očituje, stvara uvijek ljubav; i promatrajući ljubav na taj način, ona ne želi dobro manje od same volje. Na drugi način ljubav se promatra kao stanovito zasebno čuvstvo naše duše; i promatrana na taj način, bez sumnje je njezin predmet lijepo; pa koliko je ono različito od dobroga, toliko moramo smatrati da su ta dva načina ljubavi među sobom različita; zato je Platon u svojoj *Gozbi* jednom naziva žudnjom za dobrim, a drugi put žudnjom kojom svatko teži uživanju u lijepom. Sad na ono što me pitate odgovaram da se s pravom za ljubav kaže da bićima predstavlja dobro; jer drugog uzroka postanka svemira ne možemo naći do božanske volje, koju je na taj učinak pokrenula njezina velika ljubav; i budući da je volja uzrok iz kojeg je poteklo stvaranje svijeta, nužno će ta ljubav stvorena iz volje morati biti, kako je prema prvom načinu shvaćamo, moć koja svim stvorenim

stvarima očituje dobro, to jest predmet prvog sveopćeg uzroka svijeta.

MARA: Ali, molim Vas, nakanismo govoriti o ljubavi prema shvaćanju božanskog Platona, a sad Vas čujem kako govorite o našem kršćanskom poimanju; jer to stvaranje, po onome što čujem od svoga muža, nisu poznavali drugi do nas kršćana, na hvalu dobroti velikoga Boga; što, dakle, na to kažete?

CVIJETA: Nemojte misliti da je stvaranje svijeta bilo posve nepoznato filozofima, jer su oni dobro znali da bitak svih ovih stvari ima nekog božanskog čimbenika, o kojemu svijet ovisi, a istodobno je i njegov proizvod. I znali su da te stvari nisu dostatne da budu po sebi, nego sav svoj bitak crpu od drugih. A ono po čemu se mudraci kršćanske filozofije razlikuju od mudraca svijeta, nije sada predmet razgovora, pa preustimo Vašem mužu raspravu o tom; nama je dosta znati da stvaranje svijeta filozofi nisu ništa manje poznavali od nas kršćana.

MARA: No, dobro. Sad mi, molim Vas, pokažite neki znak, ako Vam je to moguće, po kojem se poznaje ljubav svemira.

CVIJETA: Mogu Vam pokazati onaj koji je Platon u svojoj *Gozbi* dao.

MARA: Pa koji je to?

CVIJETA: Želja koju svako biće ima za besmrtnošću i vječnim trajanjem prejasan je znak da ono ima utisnutu sliku ljubavi svemira, i u vezi s tim Platon na rečenom mjestu u *Gozbi* reče da je ljubav želja za besmrtnošću.

MARA: Ako ste rekli da je ljubav svemira žudnja za dobrim, kako sad mijenjate riječi govoreći o njoj kao o želji za besmrtnošću?

CVIJETA: A što mislite, da naša prirodna želja za besmrtnošću nije žudnja za velikim dobrom? Pa to je upravo ta ista želja kojom svako biće prirodno žudi za dobrom; jer žudnja za besmrtnošću nije drugo od velika žudnja bića što ih nagoni da teže vječnom dobru; i neću povjerovati da bi dobro svemira bilo toliko moćno da nas pokrene kad ga naša priroda ne bi ljubila kao vječno dobro, budući da je ona neprijateljica prolaznih i kratkih stvari, što kaže Aristotel; i štoviše, kad

njih volimo, naša nas priroda nagoni da ih volimo ne kao prolazne, nego kao vječne.

MARA: Recite mi, kad ste me već dotle doveli, zašto sad tvrdite da žudnja za dobrim proizlazi iz ljubavi prema svemiru, kad ste mi jučer rekli da je tu ljubav Platon u *Gozbi* odredio kao želju za uživanjem ljepote; i da nas ljepota ne bi mogla privući kad se ne bismo nadali da ćemo u njoj naći neko dobro, a ta radost ili ugodna, ma kako je nazvali, ne može biti bez užitka; recite mi, molim Vas, kad iz ljubavi proizlazi taj užitak (što ga Latini, kako čujem od svog muža, zovu *voluptas*), što je, pak, to, i kako se uključuje u odredbu ljubavi?

CVIJETA: Zašto ne želite da Vam najprije objasnim što je želja, po kojoj su tu ljubav najprije odredili?

MARA: Ne, jer hoću prvo čuti ono što nam je poznatije i ono što najprije tumači ljubav kao užitak.

CVIJETA: Ali ja Vam o tome ne bih razlagala prije nego što Vam objasnim podrijetlo ljubavi; jer potpunu spoznaju neke stvari čiji su nam podrijetlo i početak nepoznati, možemo imati tek spoznajom podrijetla te ljubavi; a poslije ćemo lako shvatiti užitak. Zato sad počujte čemu ću Vas naučiti.

MARA: Činite što Vam je drago, ja ću svime biti zadovoljna.

CVIJETA: Platon u *Gozbi* pripovijeda da po rođenju božice Afrodite bogovi spremiše gozbu, na kojoj uz ostale bogove bje i bog obilja, kojeg Grci zovu Poros; i kad završise s jelom, dode božica neimaštine i siromaštva, a nju Grci zovu Penijom, da skupi hranu koja preostade; a bog obilja bio se napio nektara (jer tada još ne bje vina) i pošao spavati u Zeusove vrtove; božica Penija, želeći imati dijete s bogom obilja, legne kraj njega, i od njih se poslije rodi bog ljubavi, za kojeg se kaže da je sljedbenik i štovatelj božice Afrodite jer je rođen kad se slavilo njezino rođenje; te zato kaže Platon da je ljubav želja za lijepim, jer je božica Afrodita lijepa. Ostaje, dakle, da je Eros dijete obilja, ili bogatstva, i siromaštva, ili neimaštine, i da od to dvoje potječe; i zato se s majčine strane slika golim, siromašnim, bijednim i beskućnikom, a s očeve se opisuje kao lijep, dobar, muževan, odvažan, uman, rječit i k tome veoma oprezan. Tako kaže Platon.

MARA: Koje je značenje tog Platonova mita?